

DĖL VAKARŲ AUKŠTAIČIŲ KAUNIŠKIŲ ANTRINIŲ DVIGARSIŲ

Vakarų aukštaičiai kauniškiai plote tarp Šakių, Kidulių, Kriūkų ir Griškabūdžio trumpina vienaskaitos vardininko galūnę *-as* paprastai tik tokiais atvejais, kai prieš šią galūnę yra vienas priebalsis. Kai šioje pozicijoje priebalsių daugiau negu vienas, galūnė trumpinama labai retai. Ši galūnė taip pat netrumpėja, kai prieš ją yra priebalsiai *s, š, z, ž, c, č*. Netrumpėja ir galūnė *-ias* (*kėlias, žėlias* ir kt.). Taip pat dažniau trumpinama šiaurinėje bei šiaurvakarinėje nurodytojo ploto dalyje, o pietinėje ir ypač pietrytinėje ploto dalyje trumpėjimas yra fakultatyviškas, nereguliarus. Be to, pirminių veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens galūnė *-(i)a* čia nenyksta, nenyksta ir bevardės giminės būdvardžių galūnė *-a*. Antrinių veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens galūnė *-a* kartais išnyksta, pvz.: *dainúoj ~ dainúoja, važiuoj ~ važiuoja, galvój ~ galvója, akėj ~ akėja*, bet *pelija, rūdija, sėja* ir kt. (Gelgaudiškis). Anksčiau minėtame plote dėl vienaskaitos vardininko galūnės *-as* trumpėjimo (arba ir dūrinių pirmajame dėmenyje) susidariusių antrinių dvigarsių iš *y, ū + l, m, n, r* pirmieji dėmenys *y, ū* yra trumpinami, pavyzdžiui, nekirčiuotoje pozicijoje: *ādim̃s ~ ādymas, bráizim̃s ~ bráizymas, sākim̃s ~ sākymas, péréjunc ~ péréjūnas* ir kt.; kirčiuotoje pozicijoje tvirtapradžiai: *akĩls ~ akýlas, ildeginis ~ ýldeginis, avietĩnc ~ avietýnas, bruknĩnc ~ bruknýnas, šlĩnmolis ~ šlýnmolis, vĩrs ~ výras; sũls ~ siũlas, krũms ~ krúmas, perkũnc ~ perkũnas, sũrmaišis ~ sũrmaišis* ir kt.; kirčiuotoje pozicijoje tvirtagaliai: *vĩnc ~ výnas, garnĩrs ~ garnýras, kartũnc ~ kartūnas, atėjũnc ~ atėjūnas, šhũrs ~ šniūras* (sl.) „virvė“ ir kt. Kai kuriose minėtojo ploto vietose trumpėja *y* ir antriniame junginyje *yv*, pvz.: *giũs ~ gývas, giũnagis ~ gývnagis*. Kai kur tariama *gũus ~ gývas, gũunagis ~ gývnagis*. Kitų linksnių formose, kur nesusidaro antrinių dvigarsių, *y, ū* išlieka ilgi, pvz.: *ādĩmu ~ ādymo, avietĩnu ~ avietýno, s'ũlu ~ siũlo, vĩnu ~ výno, atėjũnu ~ atėjūno* ir kt. (Gelgaudiškis). Taip pat minėtame plote trumpėja ir dvigarsių *ė, o + l, m, n, r* pirmieji dėmenys (*ė* virsta *e*, *o* virsta *o*), pavyzdžiui, nekirčiuotoje pozicijoje: *sākem̃ ~ sākėm, šākems̃ ~ šākėms, su šākems̃ ~ su šākėms, žēmems̃ ~ žēmėms, su žēmems̃ ~ su žēmėms; sākom̃ ~ sākom, pũpoms̃ ~ pũpom* ir kt.; kirčiuotoje pozicijoje tvirtapradžiai: *katėms̃ ~ katėms, žolėms̃ ~ žolėms, šakom̃s ~ šakóms* ir kt.; kirčiuotoje pozicijoje tvirtagaliai: *šėłti ~ šėlti; šėłsta ~ šėlsta, tōłti ~ tōlti, tōłsta ~ tōlsta; su katėms̃ ~ su katėms, su šakom̃s ~ su šakom̃s* ir kt. (Gelgaudiškis).

Antrinių dvigarsių *y, ū + l, m, n, r* pirmieji dėmenys, kaip pavyzdžiai rodo, yra trumpieji *i, u* tiek nekirčiuoti, tiek ir kirčiuoti. Tačiau kirčiuotų šių dvigarsių pirmieji dėmenys rišlioje kalboje kartais truputį pailgėja, bet išlaiko trumpųjų *i, u* kokybę (atvirumą). Taip pat kirčiuotoje pozicijoje dažnai pailgėja ir antrinių dvigarsių pirmasis dėmuo *e* (iš *è*), o balsis *o* (iš *o*) pirmajame dėl galūnės trumpėjimo susidariusių antrinių dvigarsių dėmenyje dažniausiai tariamas su vidutine priegaide. Ploto pietinėje dalyje, pavyzdžiui, apie Griškabūdį, Šakiūs ir kitur, gana dažnai, kaip minėta, netrumpinama galūnės, be to, čia sutrumpėjus galūnei, susidare antriniai dvigarsiai dažnai išlaiko pirmuosius dėmenis *y, ū, è, o* nepakitusius.

Dvibalsiai *ie, uo*, sudarydami trigarsius, čia išlieka nepakitę, pvz.: *ážuols ~ ážuolas, píenc ~ pínas, šiēnc ~ šiēnas, súols ~ súolas, kūōls ~ kuōlas* ir kt. (Geļgaudiškis, Šakiaĩ, Griškabūdis ir kt.).

Dėl vienaskaitos vardininko galūnės *-as* trumpėjimo susidariusių antrinių dvigarsių *a, e + l, m, n, r* kirčiuotoje pozicijoje pirmieji dėmenys *a, e* išlieka ilgi ir yra tariami su tvirtagale priegaide, pvz.: *gāls ~ gālas, gārs ~ gāras, šāms ~ šāmas, gērs ~ gēras, kērs ~ kēras, sēnc ~ sēnas, žēms ~ žēmas* ir kt. (Geļgaudiškis, Kiduliaĩ, Kriūkai, Griškabūdis, Šakiaĩ ir kt.)

Galūnės *-as* trumpėjimas ir dėl to antrinių dvigarsių bei trigarsių susidarymas šiose vakarų aukštaičių kauniškių šnektose, reikia manyti, yra visai nesenas. Tai galėtų rodyti ir tas faktas, kad čia greta sutrumpėjusių formų vartojamos ir nesutrumpėjusios (šiaurėje rečiau, pietuose dažniau). Antrinių dvigarsių pirmųjų dėmenų *y, ū, è* virtimas trumpaisiais *i, u, e* greičiausiai yra susijęs su šių antrinių dvigarsių derinimu prie pirminių dvigarsių *i, u, e + l, m, n, r*. Kaip žinoma, šiaurvakarinėje kauniškių ploto dalyje (į kurią įeina senojo tarmių skirstymo šiauriniai kapsai, zanavykai, veliuoniškiai, taip pat jurbarkiškiai ir Klaipėdos krašto aukštaitiškoji dalis) kirčiuoti tvirtapradžiai dvigarsiai *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* išlaiko trumpus pirmuosius dėmenis. Jeigu kartais jie rišlioje kalboje ir pailgėja, tai vis tiek išlaiko trumpųjų balsių *i, u* kokybę. Antriniai dvigarsiai čia priderinti prie senovinių dvigarsių, išskyrus dvigarsius *è, o + l, m, n, r*, kurių beveik nėra prie ko derinti, nes žodžio kamiene jie yra labai reti.

К ВОПРОСУ ОБ ОБРАЗОВАНИИ ВТОРИЧНЫХ ДИФТОНГИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЙ В ЗАПАДНОАУКШТАЙТСКИХ КАУНАССКИХ ГОВОРАХ

Резюме

В западноаукштайтских каунасских говорах на территории между населенными пунктами Шакяй, Кидуляй, Крюкай, Гришкабудис первые компоненты вторичных дифтонгических сочетаний *i', u' + l, m, n, r* сокращаются, так как они приравниваются к первым компонентам древних дифтонгических сочетаний *i, u + l, m, n, r*. Первые компоненты вторичных дифтонгических сочетаний *a, e + l, m, n, r* в ударной позиции сохраняют долготу и произносятся с восходящей слоговой интонацией, напр.: *gāls ~ gālas* 'конец', *gērs ~ gēras* 'добрый' и др.